

MÉSZÁROS GÁBOR

Tudós társaságok és donációs mecenatúra a 18. század végi irodalomban¹

Széchenyi Ferenc mint Pálóczi Horváth Ádám patrónusa

Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) költő-polihisztor esetében a lokális kapcsolatok elemzése fontos irodalomtörténeti összefüggéseket tár fel, ezek ugyanis a kor magyar vezető értelmiségével való szakmai és baráti kapcsolatot jelentik. Olyan értelmiségi-ekkel állt nagyon szoros barátságban, mint Spissich János, Zala vármegye alispánja, gróf Festetics György, Somssich Lázár császári és királyi udvari tanácsos, Csépan István táblabíró és költő, Sárközy István, Somogy vármegye alispánja, illetve Széchenyi Ferenc, aki az országgyűlés alatt Horváth Ádámot bízta meg a magyar tudós társaság felállítására vonatkozó terv kidolgozásával.

Tanulmányomban az irodalmi mecenatúrát nem egyirányú rendszerként értelmezem, hanem összetett cserefolyamatként, gazdasági rendszerként, amelyből a mecénás és a támogatott is profitáltak. Dustin Griffin definíciója alapján a mecenatúra jelentős javak és szolgáltatások cseréjeként értelmezhető. A „kulturális gazdaság” terminussal Griffin azt sugallja, hogy a mecenatúra nem egyszerűen kosztról és kvartélyról szóló szolgáltatás volt a nyomtatott dedikációkért, hanem társadalmi rangot és az elismerést meghatározó csere, ami végső soron a legmeghatározóbb módon befolyásolta az irodalmi kultúrát. Úgy gondolom, az irodalmi mecenatúrában a szöveg (legyen az dedikáció, előszó vagy vers) és a kontextus viszonya nem definiálható független, az értelmezés szempontjából figyelmen kívül hagyható háttérként, hanem élő elemként kell tekintenünk rá, amelynek a szöveg a létezését köszönhette.²

Elemzésem Pálóczi Horváth Ádám és Széchenyi Ferenc kapcsolatából indul ki, valamint egy magyar nyelvű tudós társaság tervezetéből, amely egy jóval személyesebb és szorosabb főúr–tudós együttműködésnek tűnik, mint a hagyományos mecenatúra. Ehhez képest a helikoni ünnepségeken, csaknem harminc évvel később, az 1810-es évek végén az irodalmi és főúri reprezentáció vált meghatározóvá.

1 A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 kutatócsoport tagja, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont tudományos segédmunkatársa, az ELTE Irodalom- és kultúratudomány Doktori Iskolájának hallgatója.

2 Dustin GRIFFIN, *Literary Patronage in England, 1650–1800* (Cambridge: University Press, 1996), 3–14. A témában releváns irodalmat lásd Edward G. ANDREW, *Patrons of Enlightenment* (Toronto–London: University of Toronto Press, 2005); Halina BERESNEVIČIŪTĒ-NOSÁLOVÁ, *Artists and Nobility in East-Central Europe: Elite Socialization in Vilnius and Brno Newspaper Discourse in 1795–1863*, *Elites and modernity 19* (Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2018); Heinz REIF, *Adel, Aristokratie, Elite: Sozialgeschichte von Oben* (Berlin–Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2016).

Magyarországon a 18. század után még jó ideig az arisztokratákra támaszkodó, mecenatúrán alapuló kultúrafinanszírozás volt a meghatározó patronálási forma. Ez a kultúrapártolás a 19. századi európai kultúra jellemző formáihoz képest hagyományos, feudális típusú mecenatúrának tűnik, de megbízásokra, kölcsönös szakmai együttműködésre is találunk példát.

Horváth Balatonfüreden ismerkedett meg azzal a Széchenyi Ferencel, aki az Esterházy és a Festetics család mellett az egyik legnagyobb dunántúli nemesi család tagja volt. Széchenyi Ferenc olyan meghatározó mecénása volt a kor irodalmi életének, akitől a legtöbb író támogatást kért.

Horváth Ádám a gróf javaslatára 1789 elején bécsi utazást tervezett. Korábban már volt Bécsben, 1787-ben innen keletkezett első önálló munkájának előszavát, a *Hunnias vagy Magyar Hunyad* című elbeszélő költeményét, melyben a 15. századi törökverő hadvezér, Hunyadi János tetteit énekelte meg.³ 1789 nyarán Balatonfüreden Széchenyi elkérte Horváthtól *Leg-rövidebb Nyári éjtszaka* című művét, e lírai csillagászati költeményt, amely newtoni és fizikoteológiai alapú világ- és istenmagyarázatot ad.⁴ Széchenyi azzal a szándékkal kérte el a művet, hogy „egynehány bécsi jó barátaival összeülvén által olvassa”.⁵

A *Nyári éjszakáról* Horváth azt írta Kazinczy Ferencnek, hogy műve Széchenyinek „név nélkül dedicalva van”.⁶ Széchenyi Horváthnak szóló levelében valóban kifejtette, hogy a költöket nemcsak munkájukban, de megélhetésükben is támogatni akarja,⁷ ám a *Nyári éjtszaka* kiadásáról semmit sem írt. Végül a verset Horváth nem Széchenyinek, hanem Sándor Lipót főhercegnek ajánlotta. Sok évvel későbbi, 1806-os szeptemberi levelében Kazinczynak ezt írta Széchenyiről: „jóbarátbul lett ellenség, – látod, mit tett nekem a' Literatura – látod, mit szül a' Nyári éjtszaka, mellyet valaha Széchenyinek szántam”. Sőt még 1814-ben is megjegyzi, hogy Széchenyiben „még most is manet alta mente repostum, hogy a' Nyári éjtszaka nem neki van dedicalva”.⁸ Úgy látszik, Horváth nem kereste ilyen szempontból mecénása kegyét. Huszonhat, életében megjelent könyve közül kifejezetten egyet sem ajánlott Széchenyinek, holott még jó ideig kapcsolatban álltak.

Horváth és Széchenyi Ferenc ismeretsége, balatonfüredi találkozásai, eszmecserék nemcsak az irodalom termékei körül forogtak, hanem behatóan foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy milyen módon lendíthetnének a magyar irodalom ügyén.

3 OLOFSSON Placid, *Gróf Széchenyi Ferenc irodalompártolása*, Pannonhalmi füzetek 26 (Pannonhalma: Balatonfüredi Nyomda, 1940), 33–34.

4 A versről bővebben: BALOGH Piroska, „*Sic itur ad astra*: Változatok a csillagászati tanköltemény műfajára Szerdahely György Alajos és Pálóczi Horváth Ádám műveiből”, in *Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. CSÖRSZ Rumen István és HEGEDŰS Béla, 101–112 (Budapest: Reciti, 2011).

5 KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, szerk. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő, BUDA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára és FÜLÖP Géza, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István (Budapest–Debrecen: 1890–2013) (a továbbiakban: KazLev + kötettség), I, 330.

6 KazLev I, 399.

7 KazLev II, 21.

8 KazLev XI, 422.

Évek óta foglalkoztatta a magyar írókat egy irodalmi társaság alakításának gondolata, amelyet legelőször Bessenyei György vetett fel 1777-ben, és négy évvel később részletesen kifejtett egy tervezetben, amely azonban csak 1790-ben láthatott napvilágot.⁹ Utóbbit megelőzte Széchényi, Horváth Ádám és Péczeli József 1789 nyarán, amikor Fűreden hárman „társaságot” alkottak.¹⁰ Horváth írja Kazinczynak:

Azt végeztük, hogy mi keresünk magunk mellé tudósokat; ő pedig (t. i. Széchényi) né-mely mágnás jó barátot arra fogja venni, hogy mindenik egy-egy nemes ifjat tartson maga mellett, a kiknek egyéb dolguk se legyen, hanem a jó francz és német könyveket forgassák magyarra [...]; Örülj új társaságunkon [...] örülj Széchényinek, de imádkozz, hogy ő éljen és több lelkeket nyerjen.¹¹

Horváth maga javasolta, hogy évenként kétszer-háromszor gyűljenek össze, mutassák be munkáikat, bírálják és javítsák azokat. Széchényi nem helyeselte a tervet, nehogy titkos politikai szövetséget sejtсенek benne, ami kellemetlen helyzetet teremthetne a hatóságokkal és a cenzúrával. Így inkább abban állapodtak meg, hogy levélben küldik majd el egymásnak munkáikat.¹²

Horváth csatlakozásra szólította fel Kazinczyt, és bátorította, hogy látogassa meg Széchényit Bécsben vagy Nagycenken.¹³ Kazinczy követte a tanácsot, és novemberben Nagycenken felkereste a grófot. Néhány héttel a látogatás után közölte szándékát Széchényivel, hogy *Orpheus* címmel folyóiratot indít, és jelzi, hogy „a magyar literatura hasznosabb és helyesebb előmozdítására czélzó projectumot” fog neki küldeni. Széchényi válaszolt, lelkesen üdvözölve a tervet.¹⁴ Bár Kazinczynak ez a terve megvalósult, az *Orpheus* csak rövid ideig, 1792-ig jelenhetett meg.

1790-ben Széchényi egyenesen megbízta Horváthot a tudós társaság felállításának kidolgozására. Horváth elsőként nem írói egyesületalapítással kezdte, hanem könyvkiadó társulatot akart szervezni. A könyvkiadóról úgy gondolták, hogy ide bármely író beküldhetné művét, és írókból alakult grémium döntene arról, melyik benyújtott alkotás érdemes a kiadásra. A terv szerint gazdag mecénások évenként együttesen ezer forintot adnának össze.¹⁵

9 Erről bővebben: DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában* (Budapest: Universitas Kiadó, 2009), 49–73; SIMON József, „Empfindung und Vernunft im Bessenyei György Társasága (Gesellschaft György Bessenyeis, Wien 1777)”, in *Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa*, szerk. Dieter BREUER és TÜSKÉS Gábor, 161–175 (Berlin–Boston: De Gruyter, 2019); HEGEDÜS Béla, „Was bedeutet Wissenschaft und Literatur für eine gelehrte Gesellschaft?“, in *Aufgeklärte Sozietäten...*, 206–215.

10 Vö. FRAKNÓI Vilmos és SOÓS István, *Gróf Széchényi Ferenc: 1754–1820*, 2. kiad., Millenniumi magyar történelem: Életrajzok (Budapest: Osiris Kiadó, 2002), 112–113.

11 KazLev I, 420, 436, 482.

12 Uo.

13 Uo. Vö. FRAKNÓI és SÓS, *Gróf Széchényi Ferenc...*, 114.

14 KazLev II, 8.

15 SZINNYEY József, *Magyar írók élete és munkái*, IV. kötet (Budapest: Horánszky Viktor, 1896), 1122.

A terv megvitatására Széchenyi pesti házában egy társaság gyűlt össze. Kazinczy az erdélyi tudós társulat alapítójához, Aranka Györgyhöz szóló levele szerint részt vettek rajta a gróf Pesten tartózkodó barátai közül azok, akik a magyar nyelv és irodalom érdekében áldozatokra is készek voltak.¹⁶ Jelen volt gróf Esterházy Károly egri püspök, a résztvevők között voltak főispánok, helytartósági tanácsosok, alispánok, országgyűlési követek, s közülük többen felszólaltak a június 11-én és 12-én tartott országgyűlésen „az anyai nyelv” nemzeti nyelvvé tétele érdekében. „Pesten 3- 8br. Tartatott egygy Litterarius Consessus Gróf Széchenyi Fer. Ur ő Excell. Házánál. Gróf Berényi, B. Orczy, B. Podmaniczky, B. Vay, Gróf Esterházy Károl, Vay József, Balog Péter, Márijási István, Spissics, Horváth Ádám, Nagyváti, Bárány uraknak jelenlétekben, hol én is mint invitatus meg jelentem.”¹⁷ A *Litterarius Consessus* néven emlegetett összejövetel résztvevői nagyrészt a radikális reformerek és szabadkőműves páholytagok közül kerültek ki.

A gyűlésen sem a piarista tudós, Révai Miklós, sem Kazinczy szerkesztőtársa, Batsányi János nem vettek részt, bár korábban már szintén voltak tervei a tudós társaság megalapítására. Jelen volt viszont Kazinczy, Bárány Péter (mint Széchenyi gróf titkára), Horváth Ádám és Nagyváthy János, a keszthelyi Georgikon tanára, akit majd 1797-ben a bécsi udvarnak tett gesztusként Festetics György elbocsát, mivel politikailag gyanúsnak tűnik.

Bár Horváthék csak kisebb körrel beszéltek, nem országosról, mint Révaiék; a tanácskozások, amelyekről részletes tudósítással nem rendelkezünk, nem vezettek eredményre.

Létezett ebben az időben egy árkádi hagyományon alapuló társulási terv is. Kazinczy Ferenc 1791-ben a római Academia degli Arcadi mintájára egy Magyar Arcadia alapítását tervezte. A fiatal Kazinczy tervezete a magyar–erdélyi irodalmi társulás megvalósítására eszmény maradt, és csak levélváltásából ismert idea. Örökös főjegyzőjének magát, örökös főpásztorának Batthyány Lajost javasolta. Kazinczy 1791 januárjában keltezett levelében fordul a befolyásos Batthyány család hercegi sarjához, Batthyány-Strattmann Lajoshoz, hogy felkérje az általa alapítani kívánt irodalmi társaság elnökének és patrónusának. A társaság két köre a dunántúli és az erdélyi kör lettek volna, melyek vezetése e területek szabadkőműveseinek, Spissich Jánosnak, Pálóczi Horváth Ádámnak, Teleki Ádámnak és Aranka Györgynek volt szánva. Kazinczy három rendbe szervezte volna a tagokat: a „legelőők” karába a vizekről elnevezett írókat, a „védők” karába a hegyek neveit viselő mecénásokat és főurakat, a „múlatók” vagy „gyönyörködtetők” karába a fák és füvek nevét viselő női közönséget képzelte.¹⁸ A társulás terve emlékeztet annak a Rózsarendnek a felépítésére is, amelynek Kazinczy kassai tartózkodása idején lett tagja.¹⁹ A Rózsarend álnevei virágnevek voltak, az összejöveteleket sétáknak hívták, a Rózsarendet alapvetően a művelődésterjesztés, a barátság ápolása, a nők nevelése, továbbá az írói és főúri körök

16 FRAKNÓI és Sós, *Gróf Széchenyi Ferenc...*, 167.

17 Kazinczynak 1790. november 2-án Aranka Györgyhöz írt leveléből tudjuk. *KazLev*, II, 120.

18 HÁSZ-FEHÉR Katalin, „A keszthelyi Helikon-ünnepség a XIX. század elején”, in *Az irodalom ünnepei: Kultusz történeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvei 9, 173–188 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2000), 179–180.

19 Uo., 180.

esztétikai és nemzeti együttműködése motiválta.²⁰ Érdekes, hogy Kazinczy hányféle tudós társasági modellből alkotta meg a „Magyar Liget Pásztorai” vagy a „Magyar Arcasok” néven emlegetett irodalmi társaságának tervét.²¹ Láthatóan távolodni próbált a titkos társaságok zártságától: ajánlotta az összejövetel nyilvánosságát, hogy a rendőrség ne gyanakodhasson titkos összejövetelekre, sőt papok meghívását is javasolta.²²

Író–mecénás közösségek, írólátogatások

Horváth gyűjteményes kötetének a címe, amelyből három jelent meg életében, a negyedik rész pedig kéziratban maradt: *Hol-mi*.²³ A *Hol-mi*-ben összegyűjtött alkalmi írásai számos kortörténeti adatot őriznek. Jól reprezentálja az alkalmi költemények jelentőségét a *Hol-mi* negyedik részében az a költemény, amelyben Horváth elmondja az 1791-es júliusi nap történetét, amikor barátai vendégségbe érkeztek hozzá, majd a balatoni viharok után este hajóba szálltak, s a hajóban versekkel szórakoztatták egymást, melyeket ott és akkor költöttek. Bár maga Széchényi a hajózáson nem vett részt, a találkozással már azért is érdemes kitüntetett helyen foglalkozni, mert az érinti a Széchényi Ferenc házában szervezett találkozón jelen lévő méltóságok egy részét, valamint a füredi találkozók főúri vendégeit.

Füred 4a. Julii. 1791 midőn a' Balaton egész nap háborgott és estvére arra lévén rendelve az idő, hogy hajókázni menjünk, meg tsendesedett; be menünk a' hajóba: a' M[é]lt[ó]s[á] g[o]s Personalis, G. Hadikné Ba[...] Referendárus, Gr. Jalesinczky grófnéjával együtt Lengyel Országból, Szent Iványi Secretáriusné, Boros kapitány, Spissich Viceispány; Somsics, Péczeli és Horváth 's más többen Musika szóval: a' Personalis kivanni láttatva a' három utóbb nevezettektől, hogy mivel három Poéta van a' hajóba; egy pár verset mulatságból tsinálnának annak öröme, hogy a' ma egész nap háborgó víz, most mikor éppen hajókázni kell, meg tsendesedett – meg tették hát a' kívánságot, 's egynehány minut[...] alatt Horváth el kezdi szóval.

Most zúgjál szél! ha mersz, Hullámok zengejetek
Ha ez a' hatalom tsak ugyan tietek
Hogy a' bátrakat is meg ijeszthetitek
Most a nem bátrak is játszanak veletek.

20 SZÖRÉNYI László, „Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 85 (1981): 184–191.

21 GRANASZTÓI Olga, „Érzéketlen gazdagok? Kazinczy Ferenc kísérlete egy irodalmi társaság megalapítására Batthyhány II. Lajos herceg elnökletével”, in „Közöttünk a' Mester”: *Tanítványi köszöntőkötet a 60 éves Debreczeni Attila tiszteletére*, szerk. BÓDI Katalin, BODROGI Ferenc Máté, 131–141 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019).

22 Uo.

23 A *Hol-mi* 'valami' jelentésben értendő. A kéziratról és a *Holmi* negyedik részéről bővebben: MÉSZÁROS Gábor, „Pálóczi Horváth Ádám Hol-mijának negyedik darabjáról”, *Irodalomismeret*, 3. sz. (2016): 64–75.

Tovább már nehéz tellvén könyv nélkül beszélni plajbászt kér Horváth, s' folytatja írásban verseit eképpen.

Lám míg ma egész nap mindig harsogtatok,
De ím az est-hajnal minden hatalmatok'
Elveszi 's a' mérges háborút lassítja,
És a' kies Füred' vendégit tanítja,
Hogy a' savanyú víz mosolygó Nimfája
Erősebb mint a' mord Triton trombitája.

Ezt még kétszer háromszor el olvastuk volna a' hajóban; az alatt Somsich Consiliarius is meg ír a' Deák Disztichonokat így. [...] ²⁴

A hajózás és rögtönzött költői verseny leírása után következő vers címe:

5a. Julii. 1791. a' Veszprémi Nicolaides Chorussa, a' Korona nótáját egész hathatósan hegedülvén, a' Savanyú Vizen mulató Uraságok szerették volna eleven hangban és énekben hallani a Korona nótáját – ezt irám hát hirtelenében. ²⁵

Szövege megegyezik a *Holmi* harmadik részében megjelent *a Magyar Korona ditsekedése* című költeménnyel, s a fentiek szerint a vendég zenekar egyik hangszeres darabjára írta Horváth énekszövegként.

A társaságban ott találjuk Spissich Jánost, az irodalmárok közül Péczeli Józsefet és Somsich Lázárt. Valószínűleg Horváth és Péczeli ekkor találkoztak utoljára a komáromi író társ 1792-es halála előtt. Tehát az egy évvel korábbi szervezkedés folytatásának a *Holmiban* olvashatjuk nyomait, s a leírás szerint ez hosszabb, több mint tíznapos együtt töltött időt jelent.

Ezen túl Horváth Ádám Péczeli és Somsich távozásának alkalmára is külön verset írt. A távozásra írt szöveg első része így hangzik:

16a. Julii. 1791. Midőn Somsich Consil és Péczeli Füredről egyszersmind elmentek.

'S mentek? – 's ilyen hamar mentek? Ti égnék gyermekei!
A' Parnasszuson mulató kegy szüzek' testvérjei!
Kiket úgy küldé Apolló hogy itt sátort (?) vonjatok,
Hogy zengjen kies térünkönn Éneketek 's lantotok.
Hogy Füred egy Olimpussá változzon általatok
'S ez orvos kutból Pegazus' forrását tsináljatok.
Mentek? – Metastaz 's Herziod' oda hagyják Füredet? –

24 A Csurgói Református Gimnázium könyvtárában, K 241-es jelzet alatt található, címe: HOLMI. Tom. III. us. Pro anno 1791, 18–19.

25 Uo.

Mennek 's tsak magadat hagynak jó Arion! tégedet.
Mentek Barátim! 'S az erőt mely egyedül Tiétek,
Hogy a' mi hasznos, egyszersmind édessé is tegyétek:
Magára ez egy fiatal Arionra bizzátok. [...] ²⁶

A fenti, versbe szedett történetek jól illusztrálják, hogy a látogatás miként vált kulturális ceremóniává. Az irodalmi látogatás mint emlékezhely/emlékezettér problematikája beszélhető el. A 18. század végén és a 19. század első harmadában a magyarországi írólátogatások (akár négy szemközt, akár társasági együttlét alkalmával történtek) nem függetlenek a rendi társadalom kereteitől. ²⁷ Az írói látogatás közösségképző hatással bírt: erősítette az írói identitást és presztízst, valamint befolyással volt literátori közösségek formálódására és az intézményes rendszerét (folyóirat- és könyvkiadás, irodalmi körök, irodalmi társaságok, tudós társaság, akadémia) kereső, majd kiépitni kívánó magyar irodalmi közéletre.

Horváthnál Kazinczy Ferenc is többször látogatást tett, 1789-ben, 1790-ben és 1791-ben. Az 1789-es látogatás híre az *Orpheus* 1790. évi második számában, *Utazások. Füred.* címmel látott napvilágot. Az útilevél részletes beszámolót ad arról, hogy a Horváth látogatására érkező íróbarát hogyan jutott Füredről Tihanyba, onnan pedig a Balatonon át Szántódra, Horváth úgynevezett remete-házához. ²⁸ Kazinczy ezt megelőzően Dugonics Andrást kereste fel Pesten, Füred után Győrbe ment Révai Miklóshoz és Rájnis Józsefhez, Pozsonyban a papneveldeben meglátogatta az ott működő irodalmi kört, köztük Döme Károlyt és Fejér Györgyöt. Bécsben Görög Demeternél, Báróczi Sándornál és Széchényi Ferencnél tette tiszteletét. ²⁹ A következő évben Kazinczy 1791 tavaszától kisebb megszakításokkal augusztus végéig Bécsben volt; Füredre elsősorban azért utazott, hogy sárgaságából lassan kigyógyulva kúráltassa magát. ³⁰

Széchényi és Horváth kapcsolatának vége

1792 után a további tudós-írói megbízások és közös munkák ismeretlenek Széchényi Ferenc és Horváth között, de 1793-ból kezünkben van két hosszú levél. Az elsőnek az elején Horváth beszámolt egy Széchényitől kapott „földmérő munka” elvégzéséről, majd megemlítette nagy tartozását. És „könyörgött”, „hogy maga Excellentiád méltóz-

26 Uo.

27 Bővebben: Kovács Ida, „»Atyámfiak Apollóban« (Kazinczy Pálóczi Horváth Ádámnál tett látogatása)”, in *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila és GÖNCZY Mónika, 390–407 (Budapest: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010).

28 Uo., 399–400.

29 Uo., 399.

30 [1791] *Júl 27–31. Horvnál Fureden.* KAZINCZY FERENC, *Pályám emlékezete*, kiad. ORBÁN László, Kazinczy Ferenc művei: 1. osztály: Eredeti művek (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009), 322; Lásd még: Uo., 176.; „itt mulatásom, bajaim, egy hat hétig tartott veszedelmes betegség és innen Pestre 's Füredre tett útazásaim gátoltak meg abban”, Kazinczy Édes Gergelyhez (Bécs, 1791. aug. 17.), *KazLev* II, 222.

tasson benne módot mutatni, hogy a kölcsönt eszemmel és két kezemmel leszolgálhas-
sam”.³¹ Horváth ezen további földméréseket értett; a gróf kutasi és soproni birtokainak
felmérését kérte Széchényitől az adósság törlesztéseként – majd egészen 1798-ig nem
tudunk több levélről.

1798-ban a vármegye határán még Horváth Ádám üdvözölte a főispáni beiktatásra
érkező Széchényi Ferencet, ugyanis április 6-án Somogy vármegye főispánjává nevez-
tetett ki. Széchényit július 4-ei főispáni beiktatásán több prominens költő köszöntötte,
köztük Csokonai Vitéz Mihály, aki akkor a csurgói gimnáziumban kapott tanári állást.
Csokonai, a kor egyik legjobb tollú költője nemcsak Széchényi főispáni beiktatására írt
alkalmi verseket, hanem a gróf nejét is külön költeményben ünnepelte. Úgy nyilatko-
zott Széchényi Ferencről és hitveséről, hogy ők voltak a legelsők, akik neki erőt adtak,
és alkotásra bátorították. Így tehát, amikor 1798 elején azzal a tervvel foglalkozott,
hogy a Péczeli József halálával félbeszakadt, *Mindenes Gyűjtemény* című folyóirat foly-
tatására vállalkozik, Széchényi Ferenc pártfogását kérte.³² Amikor ezt február 13-án
Komáromból megírta, egyúttal bejelentette, hogy Kleist *Tavaszi* című verseskötetének
magyar fordítását akarja megjelentetni, amelyet a grófnénak neve napja alkalmából
ajánlana.³³ Hogy Széchényi milyen rangú patrónusnak számított a korban, jól mutatja,
hogy mindezek után, amikor Csokonai összes költői műveinek kiadására készült, arra
is felhatalmazást kért Széchényitől, hogy neki ajánlhassa a kötetet.³⁴

Horváth Ádám 1798-ra datálta a *Herkules választására* című verset, amelyet Széché-
nyi egyik fiának születésére írt. Széchényi feleségének, Festetics Julianna grófnőnek is
dedikált egy alkalmi verset *Öröm Somogyban* címmel. Egyik sem jelent meg nyomta-
tásban.

Horváth Ádám és Széchényi elhidegülésének oka pikáns, Horváth házának fel-
dúlásával kapcsolatos történet. Kapcsolatuk csak 1800 körül szakadt meg véglegesen,
ami arra enged következtetni, hogy a konfliktus az inszurgens-kérdéshez (is) kapcso-
lódik. Az 1800-as somogyi inszurrekciókor a parasztokból verbuvált gyalogos csapatok
Nagybajomnál fellázdáltak, megölték német vezetőiket, és feldúlták, kifosztották a kör-
nyékbeli portákat. Ennek a fosztogatásnak esett áldozatul Horváth háza is, s ezért kért
kártérítést Széchényitől, aki nem tett eleget kérésének. Úgy tűnik, ez után a kérés után
nincs kapcsolat kettejük között.

Somogy vármegyében a francia támadással szembeni magyar nemesi felkelés pa-
rancsát 1800. szeptember 29-én hirdették ki. Ez az esemény – illetve az inszurgensek
lázadása – meghatározta Horváth hozzáállását az inszurrekció intézményéhez. 1800.
november 8-án hajnalban az elindított gyalogság fél zászlóalja Tapsonyban fellázdadt,
megölte a kísérő német katonákat, s Nagybajomban egyesült a mögötte menetelő

31 FRAKNÓI és SÓS, *Gróf Széchényi Ferenc...*, 172. A családi levéltárban: I. 9, III. 56. 1793. szeptember 24-én.

32 Vö. FRAKNÓI és SÓS, *Gróf Széchényi Ferenc...*, 173.

33 CSOKONAI Vitéz Mihály, *Levelezés*, kiad. DEBRECZENI Attila, Csokonai Vitéz Mihály összes művei (Bu-
dapest: Akadémiai Kiadó, 1999), 89. levél, 164–166; hálózati kiadás: http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_lev_089_k (letöltés: 2019.10.31.)

34 Uo., 115. levél, 199–208; hálózati kiadás: http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_lev_115_k (letöltés: 2019.10.31.)

zászlóalj másik felével. Itt egynapi pihenő után feldúlták, kifosztották és szétverték a környékbeli nemesi portákat, helyenként jobbágyokkal egyesülve törtek a nemesi udvarházakra. Az irányítás nélküli, spontán szervezett felkelés egyes helyeken az útjukba kerülő uradalmi tiszteteket is megölte.³⁵ A reguláris katonaság dunántúli egységei néhány napon belül levették a paraszti felkelést, a mozgalom vezetőit kivégezték, mindazonáltal a történetek megviselték a dunántúli nemességet. A Somogy megyei uralkodó osztályon belüli pártharcok árnyalhatják a kérdést. A vélemény- és érdekkülönbségeket Széchenyi is említette. Horváth vizsgálati indítványát az a rendi réteg is támogathatta, aki a főispán tekintélyét gyengíteni kívánta. Nemcsak a felkeléstől megfélemlített vagy a kárpótlásban reménykedő nemesség kerülhetett e kérdésben szembe Széchenyivel. Pártja azonban erősnek bizonyult, az akaratát sikerült véghezvinni, majd csak egy évtized múlva buktatták meg főispánként.³⁶ A Széchenyi elleni sérelmek között még akkor is felemlítik az inszurgens zendülés leverésekor tanúsított méltánytalanságot.³⁷

Reprezentáció a Helikonon

A helikoni ünnepségek részeként 1817. február 12. és 1819. február 16. között öt irodalmi összejövetelre került sor, amelyeket minden év februárjában, Ferenc császár születésnapja táján (február 12.), illetve májusban, a georgikoni vizsgák alkalmával rendeztek meg. Annak a nemesi és irodalmi körnek a rendezvényei voltak, amelyek részben Széchenyi említett irodalmi kapcsolatait alkották. A helikoni ünnepségek irodalmi részének előadói Berzsenyi Dániel, Horváth Ádám, Kisfaludy Sándor és Dukai Takács Judit voltak, tehát Keszthely környékén élő szerzők, valamennyien Festetics György ismerősei. A Keszthelyen megjelent szerzők a főúri reprezentáció igényeit kielégítő műveket küldtek a grófnak, aki ezt anyagi természetű ajándékokkal viszonzta. Ez a működés a mecénatúra modern formáitól igen távol állt, a feudális kultúrapártolásra emlékeztet. Látható, hogy az olyan szorosabb tudós–patronus együttműködés után, mint amilyen a *Litterarius Consensus* volt, továbbra is presztízzsel bírt a hagyományos reprezentáció, hiszen a helikoni ünnepség megfelelő alkalmak voltak a dunántúli íróknak, hogy megmutassák, milyen kulturális viszonyrendszerben helyezkednek el mint szerzők. Még az a Kazinczy Ferenc, aki egyébként nyíltan kijelentette leveleiben, hogy nem hajlandó részt venni az ünnepségen, mert esztétikai felfogása különbözik, valamint idegenkedik a császár felé irányuló politikai gesztusoktól, még ő is elküldte végül 1819-ben Festetics Györgyről szóló versét a grófnak

35 Vörös Károly, *Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez*, Irodalomtörténeti füzetek 17 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958), 5.

36 Uo., 32.

37 A témáról bővebben: MÉSZÁROS Gábor, „Fut a nemes: Pálóczi Horváth Ádám privát és nyilvános reakciói az inszurrekcióról és a somogyi inszurgens lázadásról”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 6, szerk. Csörsz Rumen István, 151–167 (Budapest: Reciti, 2018).

Keszthelyre.³⁸ Holott azt megelőzően gúnyolódott a résztvevőkön: „Puppenspielnek”, „bourlesque-nek” titulálta a keszthelyi Helikont.

Ami az ajánlásokat és paratextusokat illeti: ezek nem pusztán a kötelező tiszteletadás jeleként értelmezhető gesztusok voltak. A szerző azzal reprezentált, megítélés szempontjából annak volt jelentősége, hogy egy könyvet kinek ajánlott, s hogyan mondott köszönetet támogatójának. A helikoni ünnepség példája jól mutatja, hogy az úr–író relációnak tűnő mecenatúra összetettebb irodalmi, „kulturális gazdasági” kapcsolatot jelentett, a társadalmi rangot és az elismerést meghatározó cserét, ami meghatározta a szerzők reprezentációját, és mindazonáltal az uralkodó megítélését.

A 18. század után az irodalom pártolás még jó ideig továbbra is a mecenatúrán alapult, s így a főrangúakra, arisztokratákra korlátozódott. Ehhez képest Horváth és Széchényi kapcsolata, a tudós társaság szervezése Péczelivel egy közvetlenebb együttműködést, közös munkát jelölt. Az efféle egyedi eseteken kívül – elsősorban a társaság alapítási tervek meghiúsulása miatt, vagyis számottevő független pénzalapok, írói ösztöndíjak híján – a kultúrafinanszírozás egészen a 19. század második feléig nem mozdult el radikálisan az arisztokrácián alapuló klasszikus mecenatúrától.

38 Kazinczy meghívása a helikoni ünnepségre, és a küldött vers üzenete szintén érdekes része a történetnek. Erről bővebben: HÁSZ-FEHÉR, „A keszthelyi Helikon-ünnepség...”, 181–185.